

בשולי ההערות

להערותיו של מר אהרון ווייס בעקבות חיבורו "25 שנים למרד ביאליסטוק" הריני להוסיף: היודנראט לא היה האלמנט הקובע ביותר במהלך המאורעות ובקורות היהודים בימי השואה. האלמנט המכריע בזמן הכיבוש הנאצי היתה השמדת היהודים, היה "הפתרון הסופי". המרד בגיטאות היה בבחינת תגובה מודעת לעובדה מכרעת זו. אך יחד עם זאת אין להבין את צמיחתו של המרד, ללא ידיעת הגיטו והיהודים שחיו בו.

יש להבין את האווירה ששררה בגיטו, על טיטוליו בין תקוות ליאוש, בין פכתון לאשליות. על האווירה — על הרוח ששררה בין תושבי הגיטו השפיע היודנראט השפעה רבה. יש לברך על כל נסיון להתעמק בסוגיה זאת, כפי שעשה מר אהרון ווייס בהערותיו המקשות. מהערות אלה של א. וו. נראה כי המחבר למד את הבעיה. יתכן ואין די בזה. דרושה כנראה גם תחושת התקופה. יש לחוש את רוחו של עם הנצור בגיטו. בסופו של דבר זה היה הרקע עליו צמח המרד, תוך צמידות לאותה מציאות ותוך התמרדות נגדה. היודנראט היה, אם כן, אחד ממוקדי ההשפעה על התנהגותו של הגיטו.

יתכן ולא הייתי נדרשת לנושא בפירוט כזה, לולא נוכחתי לדעת, כי בקרב היסטוריונים אחדים רווחת המגמה לחקור את השואה ואת היודנראט בצורה אפולוגטית. מגמה זאת נובעת מהרצון למצוא צידוק-מה לשיטת היודנראט. איני רוצה לחטט במניעים של ההיסטוריונים האלה. מניחה אני כי מניעים אלה הם חיוביים — פטריסטיים. אך כרגיל, לא כל כוונה טובה — אמת בצידה וגם לא תמיד שכרה בצידה.

מצידי ניסיתי בחיבורי זה וכן גם בספרי "אנשי המחתרת" לומר לתופעות חיוביות הקשורות בתולדות היודנראט — חיוב ולשלילה לומר שלילה. לא כן עשה מר א. וו. ודי אם אתייחס לציטטות שהוא מצטט מדברי. לדוגמה: מר ווייס קובע (שלא על יסוד דברי) כי "רק בשלבים המתקדמים למדי של תהליך ההשמדה הגיעו אנשי המחתרת למסקנה שמדיניותם של הגרמנים היא "פתרון סופי". והרי אין הדברים נכונים. האמת היא כי הלוחמים הגיעו למסקנה שתוכניתם של הנאצים ביחס ליהודים היא השמדה טוטאלית כבר בשלבים הראשונים של ההשמדה, הודשים כפורים לאחר פתיחת המלחמה של גרמניה נגד ברייה"מ, ז.א. ב-1941. נכון, שהלוחמים לא ידעו את סודות המחלקה 4-BIV, אך הם חשו והעריכו נכון את המציאות. אין זה נכון לקבוע מה שקבע מר א. וו. על יסוד של ציטטה מדברי והיא "הדרך למרד היתה מלאה תחתיתם, קשיים פנימיים וכו'". צריך לדעת את האמת של התקופה ההיא, כדי להבין מה גדול היה המרחק בין הערכה נכונה של המציאות לבין היכולת להגשים את ההחלטות בדבר הלחימה. נחוצים היו כוחות נפשיים עצומים כדי לממש את רעיון המרד הלכה למעשה.

בעייתו של באראש לא היתה בעייה אישית. א. וו. תובע מאתנו לבדוק את המניעים האישיים של באראש בהתנהגותו אז. ביחס לשאלה זו לא השארתי ספק. בעיני לא היה לבאראש כוונות זדון. הוא ודאי שלא היה בוגד במובנו הפשוט של המושג. גם בימי הזוהר של עזרתו הלא-מבוטלת, אך המוגבלת למחתרת, היה נטוש בינינו ויכוח חמור על שיטותיו, על תפקידיו וחובותיו לגבי העדה בגיטו, שבראשה הוא עמד. יהודי פשוט, "יהודי מכל השנה", יכול היה לברוח ממציאות ההשמדה שהשתוללה מסביב. הדבר היה אפילו אנושי ומובן מאליו. אדם אינו מאמין בדרך הטבע ברשע האיום הזה וודאי שאין הוא רוצה להאמין, כאשר הוא עומד מולו חסריאונים. אך ראש העדה? על כתפיו רבצה אחריות כבדה. לא קטנה מזו שרבצה על כתפיהם ובתודעתם של חלוצים, בני-תשחורת, שהמבוגר ביניהם היה בן 24. על השיטה של באראש, על נאומיו המרגיעים בגיטו, על נסיונותיו לשכנע את היהודים כי "עבודה מסורה תציל את הגיטו" (זה בצד העזרה למחתרת, בשלבים שונים, לא בכל תקופת הגיטו), על כך אפשר למצוא סימוכין בספר "דרכו של יודנראט" — אלה הפרוטוקולים משיבות היודנראט בעריכתו של ד"ר בלומנטל (הוצאת "יד ושם").

את א. וו. מעניין באראש האיש. אותי — היודנראט כשיטה. נכון, היתה זאת שיטה שנכפתה עליידי הנאצים. מקומם הדבר כאשר מנסים חוקרי שואה למיניהם בעולם להטיל אחריות להשמדה.

בעקבות ההערות

ולעתים אחריות שוות־ערך לזו של הנאצים, על היודנראט ושיטתו. כמובן, אין פרופורציה בין הדברים. אך כאשר מדובר בגיטו עצמו ובצמיחת המרד והכנתו — אין מנוס משאלה זו הקשורה בשיטות היודנראט בגיטו.

א. וו. שואל: „האמנם הלוחמים הצילו יותר מאשר היודנראט?“ עצם העמדת השאלה כך מעידה על קוצר החדירה לבעייה. היודנראט ובאראש בראשו התיימרו להציל את העדה ע"י הקרבת קרבנות. הקרבה חלקית. מהו החלק ומה גבולו? התברר כי לא היה גבול. הגבול זו מזקנים לילדים, מילדים ל„בלתי־יעילים“ ועד בכלל.

שיטת „הצלה“ זו היתה מלכתחילה בנוייה על יסודות רעועים מבחינת היעילות ופסולים מבחינת המוסר. בשאלה זאת — אין הבדל גדול בין יודנראט ליודנראט, להוציא הבודדים ביניהם, אשר בשלב מסוים אמרו ליהודים את האמת ועודדו אותם לפחות לנסות להיאבק על חייהם ולהציל עצמם על ידי בריחה. ובאמת, ידועים לנו המקרים הבודדים האלה (כמו העיירה ז'טל). אך אין הם משנים את התמונה הכללית. הם מבחינת יוצא מן הכלל המעיד על הכלל. לעומת זאת אמרו הלוחמים ליהודים בגיטו להילחם, או לפחות להציל עצמם. זו היתה הדאגה האמיתית לקיום היהודי. הגישה המוסרית ביסודה תבעה לתת ליהודים לפחות את הסיכוי, ומי כלוחמים ידעו עד כמה קלוש היה הסיכוי הזה. יושב ראש של יודנראט שהעלים מהיהודים את האמת המרה, תוך הנחה שבלאו הכי אין להם דרך מוצא, הפך להיות שופט החיים והמוות, ונטל על עצמו את האחריות הכבדה כאשר סתם את הסיכוי האחרון והקלוש ביותר בפני היחיד היהודי לנסות את מזלו. לא הייתי רוצה להכנס לוויכוח עקר וחסר מצפון מי מבחינה סטטיסטית הציל יותר: היודנראט או הלוחמים. לזרא לי עבודה זאת.

מפי היסטוריונים מסויימים, אותם שמעתי מרצים על נושא השואה, קלטתי רמזים אפולוגטיים. הם ניסו להעלות את הפאסיביות היהודית בגיטו לדרגת ערך עליון של הקיום היהודי. לא הייתי דגה בסוגיה זאת אילולא אותן זמירות חדשות. בסופו של דבר אין בהם כדי להעלות את הפאסיביות לערך, אך יש בהם כדי להנמיך את המאבק ואת הלחימה. מפי אחד ההיסטוריונים שמעתי אפילו את הגימה כי לא דרכם של הלוחמים היתה ברוח המסורת היהודית, ולא הם אשר הבטיחו את המשך הקיום הערכי של היהדות. כל מה שרציתי להוכיח הוא כי על רקע של חוסר־האונים צמח המרד. המרד בא מהעם ונושאי רעיונו פעלו בהתאם לציוויו הטראגיים, שהזמן והמקום והאנושות יצרו. הלוחמים יצאו מנקודת הראות של העובדה הדומיננטית באותה תקופה והיא — „הפתרון הסופי“. תעוזתם של הלוחמים, גם היא יכולה להיות נושא למחקר ולא דווקא למחקר המניעים האישיים.

Czerniakov would be tenable. From an objective assesment emerges the interesting figure of a man who came from a certain environment remote from the Jewish masses, and whose actions were influenced by the conditions created and imposed upon him by the occupation. In his sincere, subjective approach and with his honest good intentions, he attempted in vain to break through the impenetrable wall of pre-determined, unshakeable Nazi decrees and their policy whose ultimate goal was complete annihilation.

In an Appendix, Gutman presents a selection of extracts from various works referrnig to the engineer Adam Czerniakov as an individual, and to his actions as head of the Judenrat. The writer has selected entries from diaries and memoirs of people who lived in the Warsaw ghetto, were Czerniakov's associates or expressed the feelings of the ghetto about him.

in the **Discussion Section**, Aharon Weiss comments on Haika Grosman's article on "The 52 th Anniversary of the Byalistrock Ghetto Uprising" which appeared in No. 9 of **Yalkut Moreshet**.

Haika Grosman replies to Mr. Weiss' remarks, stressing her own approach to the problem of the Judenrat.